

Miljö — till vilket pris?

Opinionen är förvisso mogen att acceptera betydligt mer långtgående åtgärder för att bevara miljön och hindra miljöförstöringen, men däremot är den ännu knappast redo att axla uppgiften att driva på utvecklingen. Allmänheten undanhålls nämligen — låt vara oavsiktligt — alltför många väsentliga fakta för att kunna fungera konstruktivt, skriver redaktör Gösta Hellbeck, ledarskribent i Norrköpings Tidningar, delvis med anledning av Britt Mogårds artikel i Svensk Tidskrift nr 1/1970. Den rena miljön som målsättning är alljämt i stort föremål för rent ideella värderingar, vilka karakteriseras av att de är icke mätbara med de termer vi använder för att jämföra aktiviteter och resultat i ett modernt samhälle. Mot dessa värderingar står alltid motkrav som kan uppskattas i konkreta ekonomiska storheter. Det gäller därför att sätta pris på miljön eller rättare sagt föroreningarna. Och det är fullt möjligt att bygga upp modeller för en sådan pris-sättning.

Miljövårdsintresset har, som Britt Mogård påpekar i sin artikel i Svensk Tidskrift 1/70, på senare år växt till något som man kan beteckna som en folkväckelse. Ingen förnekar i dag att det behövs radikala åtgärder för att bromsa och helst stoppa miljöförstöringen. Det är emellertid också riktigt som hon skriver att miljö-vårdsproblemen varken är nya eller nyupptäckta. Med tanke på det plötsliga uppvaknande som den lavinartade utvecklingen av miljöförstöringen lett till kan det därför vara genant men helt nödvändigt att erinra om att problemet under många år före »väckelsen» påtalats av personer som emellertid i alla tider betecknats som fantaster. Ändå fanns bland dem som pekade på de vådliga följderna av en ohämmad naturexploatering — inte minst för människan som biologisk varelse — exempelvis en Alexis Carrel, som i alla fall fick ett Nobelpris — men naturligtvis inte för den insatsen.

Denna korta erinran är nödvändig. Det finns nämligen påtagliga risker för att vi söker patentröskor på miljöproblemen, och bortser från att vi måste anpassa hela vår livsstil till en botgöring för de försyndelser vi begått och alltjämt begår. Det är farligt att gå omkring och tro att vi känner och erkänner hela problemet.

Opinionen i dag är väckt ur sin slummer. Det är gott och väl. Däremot finns anledning ställa frågan hur pass väckta politiker och myndigheter är. Det är få som i likhet med Britt Mogård inser att miljövärd är något väsentligt och inte bara ett sätt att utnyttja en frisk intressevind

i samhället för taktiska politiska intressen. Hittills har från ansvarigt håll inte visats den påtagliga vilja att leda utvecklingen, som förefaller vara en rimlig konsekvens av emottaget politiskt förtroende. Det tycks mer som om de ansvariga i sitt handlande försiktigtvis föredrar den mer bekväma och riskfria utvägen att anpassa sig till opinionens krav.

I motsats till Britt Mogård tycker jag inte opinionen är så särskilt radikal och krävande. För all del ställer olika grupper mer eller mindre genomtänkta och realistiska krav på åtgärder i miljövårdande syfte. Men i princip förlitar den sig på att beslutande och verkställande instanser vet bäst och gör vad som rimligen kan krävas. Inte annat än i undantagsfall handlar vi nämligen som om vi hade ett ansvar som enskilda människor. Vi kräver förbud mot engångsglas, men fortsätter att slänga flaskor i naturen. Vi lamenterar över tvättmedelsfosfaternas förödande inverkan på vattentillgångarna och kräver åtgärder för att begränsa denna, men vi fortsätter ohämmat att använda fosfatrika tvättmedel.

Statistisk pop

Jag kan inte se något trösterikt i sådana lagstadgade förbud, som illustreras bland annat av den av Britt Mogård refererade Folksam-undersökningen. Krav på lagstiftning bottnar i tron på den egna förträffligheten. Man vill lagstifta för att andra människor skall tvingas göra vad man själv tycker är riktigt men paradoxalt nog ändå inte gör, kanske i misstanke om att det kan

vara något ofördelaktigt förknippat med att exempelvis gå ifrån bruket av syntet-tvättmedel eller engångsglas.

56 procent av de tillfrågade i Folksam-undersökningen vill – för att ta ett exempel – ha förbud mot syntetiska tvättmedel, men det råder inget som helst tvivel om att fler än 44 procent använder dem.

Undersökningen har prägel av statistisk pop också av det skälet att man inte för de tillfrågade redovisat konsekvenserna av de förbud som av undersökningsresultaten att döma förefaller så eftertraktade. Premissen att exempelvis förbud mot engångsglas leder till mindre glassplitter i naturen är med förlov sagt ganska lättsinnig. I dag vet alla att returglasen är billigare för konsumenten även om man kastar dem.

Jag skulle vilja påstå att det skulle vara mer ansvarslöst att tillfredsställa en del av de krav som på detta sätt förs fram än bortse från dem. Därmed inte sagt att regeringen och naturvårdsmyndigheterna på något sätt kan fritas från ansvaret att inte ta nödvändiga initiativ, tvärtom. I grunden finns ju ett principiellt allmänt omfattat önskemål om en effektiv begränsning av miljöförstöringen. Eftersom den socialdemokratiska regeringen tydligen inte inser sina skyldigheter i sammanhanget, måste den på något sätt stimuleras eller i värsta fall tvingas till aktion – vilket självfallet gäller varje regering i motsvarande situation. I det fallet är jag på samma linje som jag uppfattar att Britt Mogård företräder. Opinionen är säkert mogen att acceptera betydligt mer långtgående åtgärder än de som hittills genomförts,

men jag tror däremot inte att opinionen ännu är mogen att axla uppgiften att driva på utvecklingen, den undanhålls – låt vara oavsiktligt – alltför många väsentliga fakta för att kunna fungera konstruktivt.

Opinionen inser i dag förvisso att miljövard är något mer än att låta bli att kasta papper – i värsta fall tomglas – i naturen. Men grundsynen är densamma även om biocider, grundvattenförstöring etc kommit in i bilden som nya påtagligheter. Den rena miljön som målsättning är alltså jämt i stort föremål för rent ideella värderingar. Att förgiftas till invaliditet av kadmium-utsläpp skiljer sig bara till graden från att skära sönder foten på en krossad ölpava.

Vad är priset?

Mot dessa ideella värderingar – som karakteriseras inte av att de är lågt prioriterade utan av att de är icke mätbara med termer vi använder för att jämföra aktiviteter och resultat i ett modernt samhälle – står alltid motkrav som kan uppskattas i konkreta ekonomiska storheter. Vi råkar ut för exempel på exempel där miljövarsintressen tvingas vika för andra intressen därför att de förra inte går att definiera i kronor och ören annat än när det gäller kostnaderna för att tillgodose dem.

Det kostar så och så mycket att begränsa eller förhindra den och den miljöförstöringen, men vi har hittills inte brytt oss om att söka normer för beräkning av hur stora kostnaderna blir om man fortsätter

förstöringen. Opinionen får följaktligen inte veta vad miljöförstöringen kostar.

Problemet kompliceras av sådana saker som att det inte går att bevisa att så och så stor mängd bilavgaser kräver så och så många canceroffer. Få är de tillfällen då man kan härleda exempelvis en sjukdom eller ett dödsfall till en speciell miljöförstörande källa. Det är därför tveksamt om opinionen är beredd att på eget initiativ svara för kostnader för åtgärder i syfte att begränsa påvisade men till sin verkan svårdefinierade faromoment.

Vi har accepterat att miljövard är nödvändig, men det är svårt att peka på vad vi får för de pengar som läggs ned på den. Vi har exempelvis knappast ännu fått tillbaka några rena vatten vare sig för fiske, bad eller vattenförsörjning. Ingen tvivlar på att vår avancerade rovdrift med tiden kommer att odellägga grundvattentillgångarna i en utsträckning som innebär katastrofhot – men vi har ju i alla fall vatten i dag och kommer säkert också att ha vatten i morgon.

Jag tycker med andra ord att det är ganska mycket begärt att opinionen i nuvarande läge på egen hand skall resa krav som går längre än regeringens åtgärder. Den vill mänskligt nog helst se snabba resultat och komma billigt undan.

Regeringen som måste anses ha det största ansvaret har emellertid inte utmärkt sig för någon påtaglig framsynhet i sin miljövarsaktivitet den heller. Risken för att opinionen genom regeringens bristande aktivitet skall invaggas i föreställningen att farorna inte är så stora är där-

för verkligen mer påfallande än den risk för överdrifter i andra riktningen som regeringen oroas av.

Politiskt kan det vara taktiskt att inte förleda väljarkåren till krav som är så långtgående att deras infriande drar med sig konsekvenser som kan bli politiskt besvärliga, vilket kan vara en förklaring men sannerligen inte fungerar som någon särskilt bra ursäkt.

Bolmen-frågan

Handläggandet av Bolmen-frågan är ett bra konkret exempel på de underlåtenhetsförsyndelser som blir följden av en sådan politisk linje.

Bara därför att avtappningen – 6 kbm/sek – som medges i och för sig inte behöver innebära någon stor miljörisk (det finns till och med de som hävdar att avtappningen i samband med uppdämningen kan få en stabiliserande effekt på Bolmen-miljön) menar man att inga hinder finns för en exploatering.

Men det är fel. Man måste principiellt fördöma tilltaget att ta 50 000 kubikmeter rent vatten per dygn, smutsa ned och förgifta det och sedan släppa ut lortvatten i en redan hårt ansträngd recipient.

Vattenexploateringen har nämligen två sidor. Dels tar man av tillgångarna i ena ändan av kedjan, dels förstör man tillgångar i den andra. Nu kan man för all del säga att genom att förbruka dessa 50 000 kbm vatten per dygn minskar man inte vattentillgången i Bolmen. Vattnet skulle ändå försvinna. Det är emellertid inte alldeles riktigt. Någonstans skulle

vattnet ta vägen och rent vatten kommer alltid till nytta. Genom att tappa av 50 000 kbm vatten försvinner lika mycket rent vatten per dygn på något annat håll.

Det kostar emellertid ingenting att ta 50 000 kbm vatten per dygn ur Bolmen. I varje fall kan man inte återfinna vattnet som tillgång i någon kalkyl. Det är inte bokfört som tillgång i några räkenskaper. Ingen äger tydligen vattnet i Bolmen. Detta innebär självfallet inte att konsumenterna får vattnet gratis. De får betala, men pengarna går åt för att bland annat bekosta den väldiga tunnel som skall byggas från Bolmen till Skånes tätortscentra och i vilken vattnet skall forsa med en hastighet av sex kubikmeter i sekunden.

Vatten som sådant har inget pris där det finns i naturen. Vatten värderas inte som en råvarutillgång som exempelvis malm eller skog eller till och med sten – helt enkelt därför att vi invaggat oss i föreställningen att tillgången är obegränsad. Vi räknar bara med exploateringskostnaden. Därmed saknas det ekonomiska motivet för en hushållning. Om råvaran vatten haft ett pris skulle det bli betydligt intressantare att överväga andra vägar att erhålla rent vatten än att skatta befintliga råvarutillgångar.

Ett råvarupris på rent vatten skulle förmodligen bidra till en bättre hushållning, men också leda till ökade kostnader för industrin och konsumenterna. Det svåraste hotet mot våra vattentillgångar är emellertid inte exploateringen av rent vatten, utan förstöringen av våra vattentillgångar genom förorenande utsläpp – enbart fosfat-

utsläppen förstör mångdubbelt mer vatten än vi totalt förbrukar. Huvuddelen av fosfatutsläppen svarar hushållen för – 80 procent, fördelade sig lika på tvättmedelsfosfat och den fosfat som kommer genom den avslutande fasen i vår digestionsapparat.

Man kan begränsa vattenförstörelsen genom att rena avloppsvattnet. När det gäller gifter som används inom industrin bör man lagstiftningsvägen kunna totalförbjuda utsläpp av toxider som kvicksilver, kadmium, zink, krom, nickel, mangan och cyan. Även om det krävs betydande ekonomiska insatser och forskning för att avskilja dessa gifter på ett effektivt sätt är det utomordentligt angeläget att så sker.

Också när det gäller fosfatutsläppen – som ju i och för sig inte är giftiga, men bidrar till vattenförstörelsen genom att göda recipienterna så att dessa växer igen och på sikt berövas sitt syre – kan man åstadkomma en tämligen effektiv rening genom att införa det så kallade tredje steget, kemisk rening genom utfällning.

Av två skäl är det emellertid ohållbart att söka lösningen enbart på den vägen. Dels kommer det att ta mycket lång tid innan vi byggt ut reningsanläggningarna – som ändå inte kommer att kunna betjäna mer än drygt 75 proc av befolkningen. Dels är fosfatutfällning en dyrbar process. Därför måste vi tänka oss en kombination av reningsverk och minskade fosfatutsläpp – alltså en övergång till fosfatfria eller fosfatfattiga tvättmedel. Vi måste ha klart för oss att även en reducering av fosfatutsläppen är en framgång. Det är fel

att hävda att betydelsen av en sådan är så liten att den inte motiverar en nedskärning av fosfathalten i tvättmedlen. Sådana påståenden dikteras uteslutande av kommersiella intressen.

Det är emellertid på olika grunder mindre lyckat att lagstifta om fosfathalten i tvättmedel och det är heller inte realistiskt att tro att konsumenten på eget initiativ skall gå ifrån fosfatvättmedel. Återstår då en ekonomisk styrning. Låt konsumenten betala för det förstörda vattnet. Lägg helt enkelt en avgift på fosfatförbrukningen.

Man kan räkna fram att det vatten som förstörs genom en enda persons årliga tvättmedelsförbrukning, om man sätter kubikmeterpriset till 50 öre – vilket inte är ett särskilt högt konsumtionspris för hushållsvatten – lågt räknat kostar 2 500 kronor. Skulle man ta den summan som utgångspunkt för en »föroreningsavgift» skulle det betyda 250 kronor per kilo tvättmedel. Summan är helt orimlig. Låt oss nöja oss med en procent. Det blir 25 kr/år och individ. En högst rimlig summa. Det täcker av en slump ganska exakt driftkostnaden för kemisk avloppsrening om man slår ut den per capita. 25 kr/år låter inte mycket, men dagens prisedvetna husmor skulle säkert vara påverkbar av den styrande effekt som ett påslag på 2: 50 per kilo tvättmedel skulle få. Men då måste naturligtvis alternativa tvättmedel finnas i handeln. De finns redan. Och ändras efterfrågan mot dessa så kommer producenterna efter.